

**Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų
nusikaltimams Lietuvoje įvertinti**

**AREŠTAI IR KITOS PRIEVARTOS FORMOS
(1940-1941 m.)**

IŠVADOS

Išvados patvirtintos komisijos

2003 12 17

1. **Represijų laikotarpiai ir kriterijai.** Pirmasis neteisėtai areštų Lietuvos teritorijoje laikotarpis – 1939 metų rugsėjo 19 – 1939 m. spalio 22 d., kuomet Sovietų Sąjunga kontroliavo karine jėga uflimtą Vilniaus kraštą. 1939 m. spalio 10 d., Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo sutartimi bei Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartimi Lietuvai atiteko dalis Vilniaus krašto. Likusieji krašto gyventojai liko Sovietų Sąjungos aneksuotoje teritorijoje (Tvenionyse, Rudnioje, Gervuose ir kt.) ir jiems buvo pritaikyta Sovietų Sąjungoje galiojusi represinė tvarka. Antrasis neteisėtai areštų Lietuvoje laikotarpis – 1940 m. birželio 15 – 1941 m. birželio 22 d., Sovietų Sąjungai okupavus ir aneksavus Lietuvą. Nuo 1939 m. spalio 11 d. buvo formuluojamos pirmosios represijų vykdymo doktrinos aneksuoti ir numatyti aneksuoti – ali gyventojai atfvilgiu. Politines represijas pirmiausia numatyta organizuoti fmonii grupes pirmiausia pagal fmoni socialin kilm ir buvusi pad t bei profesin ar politin veikl . Represuojam fmoni kategorij kriterijai nustatomi pagal komunistin s-bol-ėvikin s ideologijos reikalavimus.
2. **Prielaidos neteisėtoms represijoms.** Sovietinei teroro politikai vykdyti 1940 m. birželio 17-18 rugpjūčio 3 d. pasinaudota tuomet veikusiomis Lietuvos valstybės institucijomis, tarp jų ir Valstybės saugumo departamentu, kur buvo infiltruoti antivalstybinės organizacijos – Lietuvos komunistų partijos nariai. Ši vadovaujantis valstybės saugumo sumetimais, sustabdyta ir vis iki tol veikusi organizacijų veikla. Jų veikla pradėta traktuoti Sovietų Sąjungos Baudfiamojo kodekso dvasia. Naujas prielaidas neteisėtoms represijoms sudarė vadinamojo Liaudies Seimo sprendimai ir oficiali Lietuvos aneksija.

3. ***Pirmieji masiniai politiniai suėmimai.*** Pirmieji neteisėti suėmimai (1941 m. liepos 10-19 d.) buvo vykdomi Lietuvos komunistų partijos vadovams (tuo pačiu metu ir represinių institucijų vadovams) 1940 m. liepos 6 ir liepos 7 d. sakymais, kontroliuojant Sovietų Sąjungos NKVD atstovams. Politiniai represijų aukomis tapo visi buvusieji politiniai partijų ir tautiniai bendruomeniniai atstovai. Suėmimais nebuvo siekta likviduoti koki nors slapto organizacijų. Politiniai represijų pagrindas buvo suimamam žmogui – socialinis pavojingumas šio totalitarinei valstybei ir valstybinei santvarkai.
4. ***Sovietų Sąjungos įstatymų taikymas.*** Lietuvos piliečiams buvo pradėti taikyti dar formaliai nevesti Sovietų Rusijos statymai. Suimti grupės dar iki Lietuvos aneksijos buvo neteisėtai įvežamos už Lietuvos teritorijos ribas. 1940 m. lapkričio 30 d. Lietuvos SSR Aukštųjų Tarybos Prezidiumas savo spaudos paskelbimu Rusijos SFSR BK 58 straipsnio galiojimą Lietuvoje, nors 1940 m. birželio-lapkričio mėn. suėmimai buvo pagrindiniai šio kodekso nuostatomis. Buvo pasiektas pirmasis tikslas – pirmais neteisėtais suėmimais paralyžuotas kiekvienas bandymas neorganizuotai priešintis vykdytam nepriklausomos valstybės aneksavimo ir sovietizavimo politikai.
5. ***Sovietinių institucijų vieta organizuojant terorą.*** Būtinai sovietinės teroro politikos vykdymo grandis buvo specialios teisminės ir neteisminės organai, kuriems buvo deleguotos teisminės funkcijos. 1940-1941 m. būtinai ypatingieji pasitarimai skelbė nuosprendžius daugeliui Lietuvoje NKVD suimtiems žmoguiams. Nuo 1940 m. liepos mėn. Lietuvoje pradėti ir lapkričio 28 d. įplėsti antisovietiniai elementų apskaita. Šraivėn apskaita turėjo būti traukti visi asmenys, kurie dėl savo socialinės ir politinės praeities, tautinių –ovinistinių nuotaikų, religinių įsitikinimų, moralinio ir politinio nepatvarumo yra priešingi socialistinei santvarkai ir todėl gali būti [...] išnaudoti antisovietiniams tikslams. Visus žmoguius žmones numatyta slapta suregistruoti ir traukti suimtiniai asmenys šraivėn. Registruotini žmonių skaičius – 320 tūkst. buvusieji partijų ir organizacijų nariai. Nepatikimi žmonių šraivėn papildyti tautiniai mažumų atstovai – lenkai, lyčiai, rusai, ukrainiečiai.
6. ***Politinių areštų aplinkybės ir mastai.*** 1940 m. buvo suimti 2 785 žm. ir 1941 m. sausio-gegužės mėn. – 61 768 žm. Daugiau kaip pusė (apie 55 proc.) politiniai kaliniai buvo kaltinami pagal 58 straipsnį (daugiausia už darbą policijoje, slapto bendradarbiavimą su saugumo policija ir vadovavimą buvusioms legalioms organizacijoms), apie 40 proc. – už nelegalias sienas perėjimą, o likusieji – už karinius nusikaltimus. Apie 60 proc. politiniai kaliniai buvo kaltinami nesilaikant net sovietinio baudžiamosios-procesinės kodekso nuostatų: kaltinami nepareikšus jokio kaltinimo, nepratęsus suėmimo ir tardymo terminų.
7. ***Kitos prievartos formos (kankinimai).*** Pirmiausia politiniai kaliniai patirdavo fizinį ir psichinį prievartą NKVD ir NKGB sistemoje buvo

dangstoma fofliais ofizinis poveikisö, öaktyvus tardymasö ir pan. Kankinimai buvo sankcionuoti pa iu auk– iausiu lygiu. VKP(b) CK 1937 m. oficialiai leido naudoti ofizin poveik ö. Dauguma politini kalini patyr kankinimus tardymo metu.

8. ***Suimtuju turto nusavinimas.*** I– karto po su mimo, nelaukiant nuosprendfi , NKVD nusavindami asmeninius suimt j daiktus, konfiskuodavo kit turt -butus, priva ius automobilius. Prasid jus karui, visas konfiskuotas asmeninis suimt j turtas (pinigai, auksin s ir sidabrin s monetos, valiuta, apdovanojimai) buvo i–veftas Soviet S jung ir daugiau nebuvo sugr flintas
9. ***Nuosprendžiai ir ju vykdymas.*** I–1671 bylos, kuriose ra–yti vienoki ar kitoki teismini institucij nuosprendffiai, 1020 byl nuosprendffius paskyr Ypatingasis pasitarimas. 1941 m. iki birfelio 26 d. Soviet S jungos gilum buvo i–vefti 3565 kaliniai (ne skaitant birfelio 14-18 d. deportacij auk , kurie buvo tiesiai gabenami lagerius, apeinant kal jimus). Dauguma 1941 m. Soviet S jungos lageriuose ir kal jimuose kalint lietuvi formaliai tebebuvo tardomieji, jiems dar nebuvo pritaikytas joks Soviet Rusijos BK straipsnis. Jie patraukti baudffiam j atsakomyb pagal SSRS Auk– iausiojo teismo 1941 m. gruodffio 11 d. nutarim öD l byl vedimo asmenims, vykdfliusiems nusikaltim laikinai prie–o uffimtoje teritorijojeö. 618 Lietuvos gyventoj paskirta mirties bausm ir su–audyti 568 Lietuvos pilie iai. Nuosprendffio galiojimo ir tvirtinimo tvarka buvo supaprastinata. Ypatingojo pasitarimo nuosprendffiai nebuvo galutiniai ir neapskundffiami. Nuosprendffi netvirtino SSRS Auk– iausiojo teismo Karin kolegija ir Baudffiamoji-teismin kolegija, neperffi r jo VKP (b) CK Politinio biuro komisija ir netvirtino VKP (b) CK. Likusieji politiniai kaliniai (70 proc.) buvo kalinti 5-10 met . I–imtis padaryta prezidentui A. Stulginskiui (su 17 bendrabyli ministr , mokslinink , policinink), kuris buvo kalinamas be jokio formalaus nuosprendffio 11 met ó iki 1952 m.
10. ***Mirties datu klastojimas.*** Siekiant nusl pti mirties bausmi vykdymo 1941-1943 m. aplinkybes, 1955 metais TSKP CK ir KGB prad jo mirties aplinkybi ir dat falsifikavim . Remiantis –iu sprendimu mirties datos buvo falsifikuojamos iki pat 1990 met pradffios.
11. ***Kaliniu sudetis.*** Tarp 1939 ir 1940-1941 m. kalint Lietuvoje politini kalini buvo vis tautini grupi atstovai: 58,1 % lietuvi , 25,2 % lenk , 5,1 % flydai, 4,0 % rusai. Tarp suimt ir kalint flmoni buvo vis socialini ir profesini sluoksni atstovai. Tarp suimt ir Lietuvoje kalint asmen taip pat daugiausia buvo tarnautoj , darbinink ir amatinink bei kinink .
12. ***Neteisetu arestu pasekmës.*** 1940-1941 metais, iki didffiojo tr mimo birfelio 14 d., buvo suimta 6 606 flm., kurie buvo apkaltinti politiniais nusikaltimais. I–j 3 434 i–vefti lagerius (tiek pavardffi flinoma, archyviniai –altiniai teigia, kad buvo i–vefta 3565 kaliniai). Tarp

pastarj GULAGø lageriuose mir 24,7 %, likusieji dingo be flinios. Priklausomyb tam tikrai tautybei (lietuvi , latvi , est , vokie i í) ir kalinimas bei kaltinimas antisovietine veikla arba õsocialinis pavojingumas, sudar nei-ardom samplaik , d l kurios tam tikr tautybi politiniams kaliniams negaliojo jokios amnestijos, jokie s lyginiai i-laisvinimai i-kalinimo viet . Pasibaigus laisv s at mimo bausmei ir neesant papildomai bausmei (i-tr mimo), vis tiek lietuviai prievarta buvo paliekami lageriuose, be teis s iki karo pabaigos palikti lagerio darb rajono Nuo 1946 m. buv kaliniai, kurie kalinimo metu vykd antisovietin veiks arba jos nevykd , bet buvo õsocialiai pavojingiø (d l savo ankstesn s veiklos) buvo sudaromos naujos bylos ir siun iamos Ypating j pasitarim . Pagal SSRS Auk-iausios Tarybos prezidiumo 1948 m. vasario 21 d. sak , vis paskirt laisv s at mimo bausm i-kal j politiniai kaliniai tur jo b ti apgyvendinti tremtyje MGB prieffi roje tam tikrose Sibiro ir -iaurin se teritorijose. Lietuv sugr flo tik 14 proc. buvusi politini kalini .

13. **Kokybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje.** 1940-1941 m. neteis ti su mimai ir i-veflimais lagerius padar Lietuvos visuomenei kokybi-kai sunkiai apibr fiamas pasekmes:
- a) sunaikino didel dal nepriklausomoje Lietuvoje ugdyt profesini sluoksni atstov (politik , teisinink , mokytoj , karinink , policinink ir t.t.);
  - b) sunaikino didel dal nuosaikiosios opozicijos (liaudininki-kos ar socialdemokratin s krypties) potencialo, paralyflavo bandymus neorganizuotai prie-intis vykdytai politikai ir sudar galimybes netrukdomai vykdyti aneksijos bei sovietizacijos politik ;
  - c) suk r visuomen je tarumo ir nepakantumo atmosfer , sudar s lygas toliau vystytis tautinio nepakantumo nuotaikoms;
  - d) komunistin s ideologijos pagrindais vykdyta visuomen s selekcija, slapti masiniai su mimai, kalini masiniai i-veflimai ufl Lietuvos rib ir platus kankinim naudojimas politini prie-inink atffvilgiu, sudar s lygas daliai visuomenei priimti ir sisavinti totalitarin s valstyb s principus ó i- pradffi komunistinius-bol-evikinius, v liau - nacionalsocialistinius.

Pirmininkas

Emanuelis Zingeris

Vykdantysis direktorius

Ronaldas Ra inskas